

KOMMENTAR TILL MÖNSTERAVTAL – BOK

Inledande bestämmelser [§§ 1–3]

Mönsteravtalet blir ett giltigt förlagsavtal mellan författaren och förlaget genom en överenskommelse om bokutgivning tecknad på bifogade Formulär för förlagsavtal (s. 56).

Liksom enligt det numera uppsagda RAM-avtalet för förlagsavtal mellan Svenska Förläggareföreningen och Sveriges Författarförbund (nedan kallat »RAM«) är avsikten med minimivillkoren enligt Mönsteravtalet att de i första hand skall gälla för utgivning inom Författarförbundets bevakningsområde – AVTALSVILLKOREN OMFATTAR således allmänlitteraturen. Vissa gränsdragningsfrågor kan dock uppstå. Beträffande skönlitteraturen och barn- och ungdomslitteraturen uppkommer dessa inte så ofta. På fackboksområdet omfattas inte rent vetenskaplig litteratur eftersom finansiering av tryckning och distribution mestadels sker genom en vetenskaplig institution eller liknande. Utgångspunkten för Mönsteravtalet är den utgivning som har sedvanliga kommersiella, förlagsmässiga förtecken angående t.ex. finansiering, försäljningskanaler och avsättningsmöjligheter.

Böcker för vilka förlaget eller författaren gör en mer omfattande redaktionell insats omfattas inte. Ordböcker, uppslagsverk och kartor faller också utanför.

Det skall dock observeras att om en viss bok inte direkt faller in under bestämmelserna i Mönsteravtalet skall Mönsteravtalets bestämmelser »lända till efterrättelse i den utsträckning detta är möjligt« (§ 2 st. 2). Avsikten är att Mönsteravtalet skall äga företräde och tillämpas så långt som möjligt. Detta innebär t.ex. beträffande sådan utgivning där förlaget gör en mer omfattande redaktionell insats att författaren bör föreslå att utgivningen sker i enlighet med Mönsteravtalet. Förlaget får därefter – i förekommande fall – föreslå och motivera eventuella avvikelser.

För utgivning av läromedel, som inte tillhör allmänlitteraturen, finns särskilt avtal mellan Sveriges Läromedelsförfattares Förbund och Föreningen Svenska Läromedel.

Beträffande den TERMINOLOGI som används bör särskilt noteras följande:

f-priset är »det av förlaget åsatta förlagspriset exklusive moms som gäller vid försäljning från förlaget till bokhandlare eller annan genom vilken försäljning sker till allmänheten« (§ 3). Om förlaget t.ex. ger mängdrabatt eller specialpris till en återförsäljare som köper in många exemplar av boken, skall ändå det åsatta f-priset – och inte det i det enskilda fallet tillämpade, lägre, rabatterade f-priset – vara det pris som författarens royalty beräknas på. Det åsatta f-priset är således det förlagspris utifrån vilket – i förekommande fall – en rabatt till återförsäljare beräknas. Annorlunda ut-

tryckt: f-priset är det pris till återförsäljare som förlaget i normalfallet skall betinga sig.

Det sagda innebär följande: Författarens ersättning skall vara en fast andel av det åsatta f-priset och inte en ersättning som blir beroende av priset vid förlagets från tid till annan rabatterade leveranser till förhandlingsstarka återförsäljare. Bara ett förlagspris per utgåva gäller; detta kanske ändras en gång varje år t.ex. med hänsyn till penningvärdesförändringen eller liknande. I annat fall undergrävs för författaren det ekonomiska innehållet i det förlagsavtal han träffat på ett sätt som är omöjligt för författaren att överblicka. Beträffande bokklubbar, se dock särskilda regler nedan (s. 32–33).

I Mönsteravtalet har begreppet »UPPLAGA« fått en mer utförlig definition. Anledningen är att dagens tryckteknik i allt större utsträckning medger en förhållandevis billig framställning av ett litet antal exemplar. Att ett större antal exemplar framställs per tryck tillfälle utgör en förutsättning för dagens förlagsavtalsstruktur. Det är viktigt att begreppet inte urholkas på ett sätt som undergräver det krav på omfattningen av förlagets marknadsföringsinsatser som är kopplat till upplagebaserad spridning av boken. I Mönsteravtalet har »lägstatalen« för upplaga knutits till Statens kulturråds regler för litteraturstöd (se 3 §).

När endast ett mindre antal exemplar framställs – normalt i den takt beställningar från kunder inkommer – skall en annan avtalsmodell som är anpassad till denna affärsverksamhet tillämpas. Författarförbundet har därför tagit fram avtalsvillkor för den vanligaste typen av beställningstryck (se Mönsteravtalskommentar och Formulär för »Beställningstryck (print on demand)« s. 84).

Förbundet har i sin rådgivning noterat att ändringar i böckernas försäljningsmönster lett till en viss förvirring hos såväl förlag som författare beträffande realisationsbegreppet. En korrekt definition av »REALISATION« är av stor vikt för författare och förlag eftersom det bl.a. får betydelse för storleken på författarens royalty.

Den typ av realisation som regleras i Mönsteravtalet – och tidigare i RAM-avtalet – är s.k. lagerrensingsrealisation. Det är endast i dessa fall, dvs. då det rör sig om en utförsäljning av titlar där förlaget får antas ha uppfyllt sin skyldighet att marknadsföra och försälja verken i ordinarie upplagor, som det kan anses motiverat att författarens royalty sänks på det sätt som framgår av Mönsteravtalets bestämmelse om realisationsroyalty. Eftersom Mönsteravtalet endast anger den maximala reduktion av royaltysatsen som kan förekomma vid realisation, krävs att särskild uppgörelse om författarens royaltysats träffas (§ 31).

Det sagda innebär att en prisnedsättning av en enstaka titel inte ger förlaget stöd för att sänka författarens royaltysats på titeln. Inte heller särskilda utgåvor med enklare inbindning som exempelvis trycks för den årliga bokrean medför att royaltyandelen

får sänkas enligt realisationsbestämmelserna. Observera att för varje ny utgåva skall särskilt avtal träffas med författaren (§ 17).

FÖRLAGSAVTALETS OMFATTNING [§§ 4–7]

Upplåten rättighet [§ 4]

Här bestäms OMFATTNINGEN AV DEN RÄTT TILL VERKET SOM FÖRFATTAREN UPPLÅTER till förlaget genom förlagsavtalet. Förlaget får således under den tid avtalet är i kraft ensamrätt att ge ut verket i bokform på svenska språket. Med avtalet följer samtidigt skyldigheten för förlaget att sprida, marknadsföra och sälja boken i så många exemplar och upplagor »som betingas av möjligheterna till avsättning« (§ 13 st. 2).

Att upplåtelsen är begränsad till »bokform på svenska« ansluter till en lång tradition på förlagsområdet i de nordiska länderna. Den svenske författaren har själv kvar förfoganderätten över verket när t.ex. en teater, ett tv- eller filmbolag vill förvärva dramatiseringsrätten/bearbetningsrätten för respektive medium eller när ett utländskt förlag vill köpa översättningsrätten. Författarförbundet erbjuder medlemmarna biträde vid sådana uppgörelser.

Att på ett tydligt sätt hålla isär de rättigheter som man avser att upplåta är av central betydelse för författarens möjlighet att kontrollera och överblicka verkets användning. Författarens möjlighet att på ett marknadsmässigt sätt värdera verkets olika avsättningsmöjligheter och prissätta de olika upplåtelseerna ökar ju tätare det tidsmässiga sambandet blir mellan det enskilda avtalet/upplåtelsen och den faktiska användning av verket som kommer att ske på grundval av avtalet (se också Mönsteravtal – Agentuppdrag s.96).

Förlagets ensamrätt enligt Mönsteravtalet avser således all slags utgivning i bokform med vilket avses traditionell »pappersbok« (dvs. typiskt sett inbunden normalutgåva, kartonnerad lågprisutgåva och pocketutgåva). Det skall poängteras att förlagets ensamrätt inte innebär att förlaget kan förfoga över verket i olika bokformer hur som helst. Enligt § 17 krävs för utgivning av ny utgåva att särskilt avtal träffas rörande denna. Anledningen är att författare och förlag måste komma överens om de närmare villkoren som skall gälla för den specifika utgåvan inom de ramar som anges i Mönsteravtalet. Man kan å andra sidan säga att förlagets ensamrätt innebär att författaren inte kan förfoga över verket i bokform på svenska utan bokförlagets medverkan (se § 4 st. 4; jfr dock § 4 st. 5 som ger författaren en självständig rätt till viss utgivning när tolv år förflutit efter första utgivning).

Det objekt som är föremål för rättighetsöverföring genom förlagsavtalet är »VERKET« (§ 4). Med verket avses verket som helhet. Förlaget förvärvar alltså inte per automatik någon rätt att disponera över någon del av verket – även om en utgivning av en

del av verket skulle ske i bokform. Det skall dock noteras att en viss användning av mindre delar av verket är tillåten för förlaget men då i direkt samband med marknadsföring av verket (se § 18). Om förlaget önskar utge del av verket måste alltså en särskild överenskommelse träffas, något som tydliggörs i § 4 st. 3.

Utgångspunkten är att författaren har rätt att disponera över delar av sitt verk i bokform, utan förlagets samtycke. Låt vara att ett sådant nyttjande inte får ske på ett sätt som kommer i strid med förlagsavtalets ändamål. Att så skulle bli fallet torde dock vara sällsynt, eftersom royaltymodellen innebär att författarens och förlagets intresse av en god försäljning av boken sammanfaller. Då ANTOLOGIUTGIVNING är vanligt förekommande har viss specialreglering bedömts som nödvändig. § 24 innehåller ett stadgande om författarens rätt att ge ut mindre del av verket i traditionell antologi på annat förlag. S.k. SKOLBOKSANTOLOGIANVÄNDNING av del av verket enligt tvångslicensbestämmelsen i 18 § upphovsrättslagen omfattas inte av förlagsavtalet, något som tydliggjorts genom en uttrycklig reglering i § 24 st. 4.

Är det fråga om en del av ett facklitterärt verk eller om mer omfattande del av verket, krävs förlagets samtycke. Detta anknyter till motsvarande regler i RAM-avtalet. Det samtycke eller medgivande som förlaget skall svara för i dessa fall får inte förknippas med krav på viss ersättning (eller det som ibland kallas licensavgift) från den som avser utge antologin. Samtycket/medgivandet skall förlaget ge utifrån sin bedömning av hur antologin skulle påverka avsättningsmöjligheterna för den bok som förlaget har träffat utgivningsavtal om. Antologianvändning av del av verk påverkar typiskt sett inte försäljningen av den bok bidraget tagits ur på något negativt sätt.

För det fall förlaget skulle önska förvärva rätt att ge ut del av verket redan vid tidpunkten för första förlagsavtalets tecknande, bör författaren dels noga överväga under vilka omständigheter detta kan vara gynnsamt, dels – om överenskommelse träffas – se till att villkoren för en sådan utgivning av del av bok är tydliga och separata. Det finns följaktligen anledning att vid en sådan förfrågan förhöra sig om de konkreta utgivningsplaner förlaget har för en sådan utgivning, för att på så sätt få ett aktuellt underlag inför överläggningen om avtalsvillkoren.

Hembudsklausul [§ 5]

I § 5 återfinns en nyhet som kan komma att få stor betydelse för författarens möjlighet att få godtagbar avkastning på det arbete han/hon lagt ned på sitt verk. Paragrafen utgör en s.k. HEMBUDSKLAUSUL och denna typ av reglering har tidigare varit föremål för omfattande diskussion mellan SFF och Förläggareföreningen. Det finns alltså anledning att behandla klausulen mer utförligt.

En hembudsklausul kan enkelt sägas innebära att författaren åläggs en skyldighet att först vända sig till det förlag som en gång givit ut boken i normalutgåva när författaren därefter avser tillgängliggöra verket t.ex. som hörbok eller e-bok. Hembudet

medför en sådan skyldighet också i situationen att förlaget inte förvärvat (eller inte längre innehar) rätten att använda verket som t.ex. hörbok.

I RAM-avtalet ålades författaren en hembudsskyldighet i två situationer, dels när bokutgivningsrättigheterna återgått till författaren (exempelvis efter realisation – se RAM § 31), dels beträffande ljudbands-/hörbooksutgivning som följer efter utgivning av verket i bokform (RAM § 38).

I avvägningen mellan å ena sidan förlagets intresse av att utsträcka sitt monopol, dvs. ensamrätten att sprida verket i bokform, till att också omfatta andra sätt att återge författarens verk och å andra sidan författarens intresse att inte avhända sig sin egen rätt att förfoga över sitt verk mer långtgående än nödvändigt, rekommenderar förbundet följande.

Det bokutgivande förlag som också bedriver verksamhet med e-boks- eller hörbooksutgivning har enligt § 5 rätt att under ett år från första utgivning av boken få första erbjudandet om att teckna avtal om placering av verket på marknaden i sådan form. Men därmed skall också följa en skyldighet att aktivt göra så. Detta sker genom att avtal mellan författaren och förlaget träffas om villkoren för t.ex. hörbooksutgivning – se vidare Mönsteravtalet – hörbok. Tar inte förlaget på sig denna skyldighet inom två månader efter det att erbjudandet framställts har författaren rätt att låta någon annan intressent förvärva rättigheterna.

Det kan således vara befogat att ett förlag som exempelvis ägnar sig åt utgivning av hörbok får förhindra att en annan hörbooksutgivare förvärvar hörbooksrättigheterna om inte det första förlaget dessförinnan givits denna möjlighet. Detta gäller under det första året efter utgivningen. Därmed har alltså hänsyn tagits till det bokutgivande förlagets behov av tid för att undersöka hörbooksmarknaden för titeln. Å andra sidan vore det inte rimligt att författaren skulle tvingas att genom hembudet erbjuda t.ex. hörbooksutgivning till ett förlag som inte bedriver sådan utgivningsverksamhet och som alltså inte ens har möjlighet att själv utnyttja en rätt att utge boken som hörbok. En sådan ordning skulle strida mot ändamålet med hembudet. Däremot kan det i denna situation vara befogat att författaren upplyser det förlag som givit ut verket i bokform om att han/hon avser att sälja hörbooksrättigheten till ett hörbooksförlag.

Det skall i sammanhanget påpekas att marknaden för hörböcker är skild från – och en annan än – marknaden för traditionell bokutgivning inom allmänlitteraturen. Förhållandet blir ännu tydligare vid en jämförelse mellan e-boksmarknaden och den traditionella bokmarknaden.

Det får också sägas att författarens vilja att träffa avtal om exempelvis hörbooksutgivning med en annan part än det bokutgivande förlaget skulle vara begränsad om hörboken konkurrerade med bokutgivningen.

Det skall poängteras att en förutsättning för att författarens hembudsskyldighet inte skall resultera i att förlagen regelmässigt »lägger sig på rättigheter« är att det avtal som eventuellt träffas som ett resultat av hembudsförhandlingen innehåller ett garantihonorar (se t.ex. Mönsteravtal, Kommentar och Formulär – Hörbok s. 60). Resultatet kan annars bli att spridning av författarens verk genom andra aktörer förhindras – till men för såväl författaren som för konkurrensen på marknaden. Om förlaget inte behöver ta på sig kostnaden för ett garantihonorar riskerar författaren att hamna i en situation där förlaget kommer att sakna ekonomiskt incitament att fullfölja den avtalade utgivningen/tillgängliggörandet.

Förläggareföreningens utgångspunkt i 1990-talets resultatlösa förhandlingar med Författarförbundet var att avtalet om första utgivning i bokform även skulle innefatta en långtgående rätt för förlaget att förfoga över texten i elektronisk form. Författarförbundet ansåg då – och anser fortfarande – att redan den inskränkning i författarens rätt att själv förfoga över verket som en hembudsskyldighet innebär måste medföra DELS någon form av kompensation till författaren, DELS vara motiverad av att förlaget faktiskt har en aktuell och realistisk avsikt att utnyttja rättigheten. Det är med andra ord – som nyss nämnts – inte rimligt att ett förlag »lägger sig på rättigheter« som förlaget inte har för avsikt att utnyttja. Resultatet blir bl.a. att etableringen av fristående e-boks- och hörboksförlag försvåras.

Förbundets ställningstagande går också tillbaka på erfarenheterna av hembudsregleringen i RAM-avtalet avseende det som då kallades ljudband. Vissa förlag utnyttjade inte möjligheten att själva förvärva rätten att utge ljudband/hörbok som hembudet gav. Istället använde dessa förlag sin privilegierade ställning till att ta betalt för att *inte* använda sig av sina avtalsenliga möjligheter och det då av förlag som verkligen ville genomföra hörboksutgivning. Detta skapade en fördyrande tröskel för etablering av hörboksutgivning.

Under senare år har det blivit vanligt att vissa förlags första avtalsförslag innehåller en hembudsparagraf beträffande elektroniska rättigheter. Detta har också manifesterats i Norstedtgruppens respektive Natur & Kulturs ensidigt upprättade »Grundvillkor för förlagsavtal«. Författarförbundet har riktat skarp kritik mot dessa villkorspaket, bland annat av det skälet att det hembud som föreslås, innebär mycket långtgående inskränkningar i författarens förfoganderätt, både tidsmässigt (hembudsskyldigheten saknar bortre gräns) och vad avser författarens möjlighet att påverka framtida avtalsvillkor – dessutom utan att författaren erhåller särskild ersättning.

Förlagsavtalets omfattning i tiden [§ 6]

Förlagsavtalet är ett långvarigt avtal där författaren typiskt sett presterar sitt åtagande i samband med tecknandet av avtalet, för att herefter förlita sig på att förlaget uppfyller sina åtaganden under avtalets resterande löptid. Det är svårt för författaren att vid första kontraktstillfället fullt ut överblicka och bedöma konsekvenserna av avtalet. Det är förlaget som disponerar över förlagsavtalets instrument för marknadspåver-

kan. Man kan också säga att det faktum att förlagsavtalet typiskt sett förutsätter att två parter skall samverka under lång tid och för ett gemensamt syfte – att få avsättning för verket i bokform – ställer speciella krav på avtalets struktur, inte minst med hänsyn till författarens ideella intresse av att behålla kontakt med och kontroll över verket.

Ett par bärande tankar med Mönsteravtalet är dels att upphovsrätten uppstår hos och utgår från författaren och skall hanteras av utomstående part endast då denna har ett berättigat intresse av att få disponera över rättigheterna, dels att författaren skall ha möjlighet att bevaka arten och omfattningen av motpartens sätt att förfoga över verket.

Förlagsavtalet består så länge som förlaget ger ut nya upplagor av boken och längst fem år efter det att senaste upplaga utgivits. Det finns därutöver en möjlighet att förlänga förlagsrätten med ytterligare högst fem år om särskilt avtal därom träffas mellan parterna.

Mönsteravtalet innehåller emellertid ytterligare ett antal bestämmelser om förlagsrättens återgång till författaren. Enligt § 6 st. 2 kan förlagsrätten upphöra om förlaget under redovisningsperioden redovisar en försäljning som understiger ett visst antal exemplar. För att förlagsrätten då skall upphöra krävs emellertid att författaren skriftligen begär det. Bakgrunden till denna nya bestämmelse är förlagets uppdrag att sälja så många exemplar av boken som möjligt. Om förlaget misslyckas med detta skall författaren ha en möjlighet att enkelt komma ur avtalsförhållandet. Men det krävs således ett aktivt handlande av författaren för att rättigheterna skall återgå.

I RAM-avtalet var avtalets upphörande kopplat till lagerhållningen av boken. Så länge som förlaget höll ett visst antal exemplar i lager bestod i regel förlagsrätten. Den nu valda lösningen innebär en tydligare koppling mellan förlagets försäljning och avtalets bestånd. Så länge som förlaget i godtagbar utsträckning framställer och säljer exemplar av verket har förlaget ett befogat intresse av att förlagsavtalet består.

Värt att tänka på är att förlagsrättens återgång inte innebär att författaren står helt fri att disponera över rättigheterna till boken. Enligt § 6 st. 4 är författaren – om denne efter förlagsrättens upphörande på nytt vill ge ut verket i bokform på svenska – skyldig att först skriftligen erbjuda ursprungsförlaget att förvärva rätten. På grund av denna s.k. hembudsskyldighet kan det vara praktiskt för författaren att redan i samband med beskedet till förlaget om att han önskar rättigheterna åter också erbjuda förlaget att åter förvärva förlagsrätten. Genom ett sådant förfarande kan författaren ha möjlighet att disponera fritt över bokrättigheterna redan efter två månader. Förlaget å sin sida ges ett incitament att fundera över om de låga försäljningssiffrorna endast är tillfälliga eller om de kan åtgärdas på annat sätt, t.ex. genom ökade marknadsföringsinsatser. Förlaget kan välja att inleda en diskussion med författaren om villkoren för en ny utgivning (se vidare rörande hembud under kommentaren till § 5).

Förlagsrätten upphör också och med omedelbar verkan om förlaget försätts i konkurs. Om förlaget vidtar vissa andra åtgärder som är direkt föranledda av dålig ekonomi, ges författaren en rätt att säga upp avtalet med omedelbar verkan (se vidare kommentaren till § 7 om överlåtelse av förlagsrätt).

Slutligen kan förlagsrätten också upphöra efter realisation (se §§ 6 och 32).

När förlagsrätten upphör, återgår alla rättigheter enligt förlagsavtalet till författaren. Förlaget har i vissa fall en rätt att under två år sälja, bortslumpa eller förstöra de exemplar som fanns i lager vid tidpunkten för förlagsrättens upphörande. En motsvarande rätt för förlaget finns när författaren säger upp förlagsavtalet i samband med att förlaget inställer sina betalningar, bjuder ackord eller träder i likvidation (se § 7 st. 2). I konsekvens härmed kvarstår förlagets skyldighet att redovisa försäljning även efter rättigheternas återgång (se §§ 19-21 om redovisning).

Förlagsrätten kan även återgå till författaren efter hävning. Lite förenklat kan sägas att en rätt för en avtalspart att häva ett avtal vid motpartens väsentliga avtalsbrott utgör en s.k. allmän rättsprincip. Mönsteravtalet innehåller emellertid ett antal uttryckliga bestämmelser som ger författaren en rätt att under vissa förhållanden häva avtalet och behålla uppbyggt honorar (§ 8 st. 3, § 11 st. 2 och § 13 st. 4). Även ytterligare skadestånd kan bli aktuellt, om det rör sig om brott mot bestämmelser som är av särskild betydelse för författaren.

Även förlaget har rätt att häva avtalet under vissa förutsättningar (se § 8 st. 5 och § 9). I dessa fall rör det sig om författarens underlåtenhet att utföra sitt huvudsakliga åliggande gentemot förlaget, dvs. att avlämna färdigt manuskript respektive korrektur.

Överlåtelse av förlagsrätt [§ 7]

Förlaget har inte rätt att vidareöverlåta sin förlagsrätt till boken utan att författaren givit sitt samtycke till en sådan överlåtelse (§ 7). Förlaget får emellertid överlåta förlagsrätten i samband med överlåtelse av hela förlagsrörelsen eller särskild del därav utan författarens medgivande. Med särskild del avses exempelvis fallet att ett större förlag överlåter hela sin avdelning för barnboksutgivning. Författaren har dock ett berättigat intresse av att även efter en överlåtelse kunna vända sig mot den avtalspart han/hon en gång valt att träffa avtal med. Det kan finnas tungt vägande skäl av både ekonomisk och ideell art för författaren att välja att träda in i en avtalsrelation med ett speciellt förlag (och inte ett annat). I såväl lagen som Mönsteravtalet finns därför ett stadgande som ålägger det ursprungliga förlaget en skyldighet att även efter en överlåtelse svara för avtalets fullgörande gentemot författaren. Motsvarigheten till bestämmelsen finns i 28 § upphovsrättslagen.

Reglerna om överlåtelse av förlagsrätt är i viss utsträckning sammankopplade med reglerna om hur förlagsrätten skall hanteras vid förlagets konkurs. En konkurs inne-

bär normalt att förlagets tillgångar omhändertas av ett konkursbo, som utgör en ny juridisk person. Mönsteravtalet stadgar dock att förlagets rättigheter upphör med omedelbar verkan om förlaget försätts i konkurs. Rätten för konkursboet att sprida och sälja redan framställda exemplar av boken är således beroende av att särskild uppgörelse med författaren träffas.

Vidare kan författaren säga upp förlagsavtalet till upphörande om förlaget inställer sina betalningar, bjuder ackord eller träder i likvidation. Här fordras alltså ett aktivt handlande från författarens sida för att förlagsavtalet skall upphöra. Inneliggande lager av boken får dock i dessa fall fortsatt säljas om de villkor som avtalats med författaren upprätthålls.

Om man som författare upptäcker att förlaget har betalningssvårigheter bör man så snart som möjligt kontakta förbundets jurister för rådgivning.

FÖRFATTARENS FÖRPLIKTELSE R M M [§§ 8–11]

Manuskript [§ 8]

Författarens mest grundläggande förpliktelse är att leverera verket till förlaget i form av ett manuskript. I vissa fall har författaren redan när avtalet tecknas tillställt förlaget ett manuskript som godkänts för utgivning. I andra fall tecknas förlagsavtal innan färdigt manuskript föreligger. Det kan t.ex. röra sig om ett facklitterärt verk där avtal tecknas redan i ett tidigt skede av manuskriptarbetet, eller fall där förlaget visserligen förklarar sig villigt att utge verket, men där förlaget kommit överens med författaren om vissa justeringar i manuskriptet. I dessa fall skall parterna överenskomma om sista avlämningsdag för manuskriptet (§ 8). Noteras bör att även illustrationer och/eller illustrationsanvisningar kan ingå i manuskriptet (se definitionen i § 3).

Mönsteravtalet innehåller ganska detaljerade bestämmelser om hur manuskriptet skall vara utformat. Utgångspunkten är att manuskriptet skall vara fullt utarbetat och färdigt till innehåll och språklig form. Annorlunda uttryckt har utgångspunkten för regleringen varit att manuskriptet skall vara resultatet av ett yrkesmässigt författarskap. Trots den tämligen utförliga regleringen ligger det i förlagsavtalsparternas intresse att vara mycket tydliga i frågor rörande manuskriptets utformning och avlämnande. Detta gäller inte minst facklitterära verk där författaren kan ha ett särskilt intresse av att förse verket med anvisningar om den typografiska och/eller illustrationsmässiga utformningen. Det kan ibland också vara nödvändigt att överenskomma med förlaget om andra frågor, t.ex. beträffande terminologi. Om förlaget självsvåldigt gör väsentliga avsteg från sådana anvisningar eller överenskommelser har författaren rätt att – om förlaget inte avhjälpel felen – häva avtalet och behålla uppbygget honorar. Förlaget kan å sin sida ha en rätt att häva avtalet om ett beställt manuskript avviker från vad som avtalats. En sådan rätt till hävning från förlagets sida finns också om manuskriptet inte avlämnats inom avtalad tid. Hävning får dock endast ske efter en respittid under vilken författaren har möjlighet att rätta till eventuella brister i manuskriptet (se § 8 st. 5).

Författaren är skyldig att själv förvara exemplar av manuskriptet i digital form, eller – om det rör sig om manuskript som endast föreligger i pappersform – originalmanuskriptet.

Numera inges flertalet manuskript i digital form. Emellertid föredrar ett antal författare fortfarande att lämna in manuskriptet i pappersform. Dessutom kan förlagsavtalet avse återutgivning av tidigare utgivet verk, där manuskriptet typiskt sett utgörs av den tidigare utgivna boken. Bestämmelserna rörande avlämnande är i detta avseende inte tvingande. De säger endast att manuskriptet »bör« avlämnas i digital form.

Den tekniska utvecklingen har möjliggjort för författaren att leverera manuset digitalt via diskett eller Internet. Detta har i sin tur inneburit en möjlighet till rationali-

seringsvinst för förlaget, eftersom omfattningen av ett arbetsmoment – överföring av manuskriptet från analog till digital form – som tidigare legat på förlaget, har minskat. Denna utveckling resulterade i det avtal rörande ersättning till författaren för s.k. DISKETTLEVERANS som tidigare fanns mellan Författarförbundet och Förläggareföreningen.

Genom det Formulär för förlagsavtal som är kopplat till Mönsteravtalet kan förlag och författare överenskomma om att leverans av manuskriptet skall ske i elektronisk form och i sådant format att det medför rationaliseringsvinster för förlaget, jämfört med leverans enbart som pappersmanuskript. Om sådan överenskommelse träffas, skall särskild ersättning utgå till författaren. Enligt det ovan nämnda diskettleveransavtalet utgick ersättning med visst belopp per 1 000 tecken (inklusive blanksteg). I dagsläget torde ersättningspraxis ligga på 6,50 kronor/1 000 tecken (se *Anmärkning till § 8*).

Korrektur [§ 9]

Författaren har enligt § 9 rätt och skyldighet att utan särskild ersättning läsa korrektur. Om författaren inte återsänder korrekturet inom viss tid efter det att han fått det anses han ha godkänt korrekturet och därmed givit förlaget rätt att utge verket i den form som framgår av korrekturet.

Ändringar i manuskript [§ 10]

Vad gäller ändringar i manuskript är utgångspunkten att förlaget inte har rätt att företa några ändringar om inte detta överenskommits. Detta följer redan av det s.k. ändringsförbudet i 28 § upphovsrättslagen. Författaren har däremot självklart rätt att ändra i sitt eget verk. Emellertid finns en tidpunkt efter vilken ändringar som väsentligt påverkar verkets karaktär och omfång inte får göras utan förlagets samtycke. Om förlaget godkänt manuskriptet och författaren därefter inkommer med sådana ändringar, kan förlaget hävda att författaren begått ett avtalsbrott och häva avtalet (§ 10). I paragrafens andra stycke tydliggörs att förlaget å sin sida inte har rätt att fullfölja utgivningen av det ursprungliga manuskriptet mot författarens vilja. Det är således viktigt för båda parter att mellan parterna är tydlig.

Utformning m.m. [§ 11]

Det åligger normalt förlaget att bestämma verkets utformning beträffande t.ex. typografi, layout och omslag. Att så är fallet har att göra med rollfördelningen enligt förlagsavtalet. Det är förlaget som har att tillse att verket marknadsförs på bästa sätt och omslaget kan ha betydelse i marknadsföringssammanhang. Trots detta har reglerna om verkets utformning traditionellt placerats under rubriken »författarens förpliktelser m.m.« Motivet till detta är att dessa regler också hör ihop med övriga regler

för *manuskriptets* utformning och därtill knutna frågor rörande exempelvis illustrationsanvisningar.

§ 11 tydliggör de tillfällen då förlaget inte ensamt kan besluta om bokens utformning beträffande exempelvis typografi, layout, illustrering och omslag. Sådana situationer föreligger dels när författaren och förlaget i ett tidigare skede träffat överenskommelser rörande verkets utformning, dels när utformningen kan komma att stå i strid med författarens ideella rätt, dvs. när utformningen är kränkande för författaren.

En viktig nyhet i Mönsteravtalet är att förlagets beslut om utformningen skall föregås av samråd med författaren. Författaren skall ges tillfälle att granska och ge synpunkter på förlagets förslag till illustrationer, bildtexter, layout etc. Syftet är främst att tillse att den författare som så önskar skall ha möjlighet att redan på ett tidigt stadium föra fram sina åsikter beträffande verkets utformning, samtidigt som författaren ges möjlighet att kontrollera att förlaget håller träffade överenskommelser. Överenskommelser av nämnt slag är antagligen mest omfattande vid utgivning av illustrerade barn- och ungdomsböcker och facklitteratur. En situation där författaren blir varse avvikelser från överenskommelser eller kränkning av den ideella rätten när verket redan tryckts, riskerar att bli mycket svårhanterlig för både förlag och författare.

Om författaren har försett manuskriptet med tydliga anvisningar och förlaget gjort väsentliga avvikelser från dessa, kan författaren begära rättelse och om sådan ej sker får författaren häva avtalet.

Verkets originalitet [§ 12]

Författaren garanterar att verket är skapat av honom/henne och därmed inte innebär intrång i någon annans upphovsrätt. Om det i verket ingår bidrag från annan än författaren, skall denne lämna en förteckning till förlaget över aktuella källor och upphovsmän, samt lämna information om huruvida författaren gjort några ändringar i ursprungstexterna. Härefter ansvarar förlaget för nödvändiga avtal med berörda upphovsmän.

Det är således av stor vikt för författaren – och förlaget – att utgivningen av manuskriptet inte medför att upphovsrättsintrång uppstår. Om författaren avser att använda bidrag från utomstående upphovsmän är det därför viktigt att tillstånd inhämtas och noggrann namngivelse görs. Sveriges författarfond har landets bästa register över litterära upphovsmän och – i förekommande fall – deras dödsbon. Författaren bör ha i åtanke, att den svenska översättaren till ett översatt verk normalt måste ge tillstånd och namnges. Kortare utdrag kan vara tillåtna utan särskild tillståndsgivning (enligt citatreglerna i 22 § upphovsrättslagen). Författarförbundet rekommenderar att kontakt tas med rättighetshavaren så snart som osäkerhet föreligger.

FÖRLAGETS ALLMÄNNA FÖRPLIKTELSE [§§ 13–17]

Utgivningsskyldighet [§ 13]

Förlagets viktigaste skyldighet och särskilda åtagande och kompetens som part i förlagsavtalet avhandlas i § 13 st. 2. Där sägs att förlaget skall sörja för verkets spridning genom »ADEKVATA MARKNADSFÖRINGSÅTGÄRDER« samt fullfölja utgivningen i den omfattning som betingas av möjligheterna till avsättning och övriga omständigheter. Motsvarande lydelse i RAM-avtalet var »sedvanliga marknadsföringsåtgärder«. Den ändrade lydelsen innebär ett förtydligande och att förlagets sedvanliga marknadsföringsåtgärder således inte alltid vid närmare betraktande framstår som adekvata. Det ligger med den nya formuleringen alltså vikt på att marknadsföringen skall vara adekvat för den enskilda kontrakterade titeln.

Kravet på en marknadsföring som är adekvat för den enskilda titeln understryks också i det nya tredje stycket i § 13 där det sägs att förlaget skall »REDOVISA EN MARKNADSFÖRINGSPLAN« för verket om författaren begär det. Detta sker redan i en del fall på författarens begäran. Som framgår av bestämmelsen ankommer det på författaren att ta initiativet. Vissa författare vill intressera sig för marknadsföringen, andra inte, valet skall vara författarens. Den intresserade författaren kan t.ex. bidra med tips och kunskaper om särskilda kundgrupper som kan vara intresserade av titeln – till gagn för författaren och förlaget.

Förlaget är enligt § 13 skyldigt att ge ut boken inom den tid som särskilt skall anges i förlagsavtalet. Bortre gräns inom vilken utgivning skall ha skett är 18 månader från avlämnande av färdigt manuskript.

Om förlaget inte ger ut boken inom den i förlagsavtalet preciserade tiden har författaren rätt att häva förlagsavtalet och behålla det honorar som han/hon redan fått ut. Om försumlighet kan konstateras från förlaget när det gäller utgivningsskyldigheten eller åtagandet att marknadsföra och sälja boken, kan författaren ha anledning att föra skadeståndstalan mot förlaget (beträffande belopp som inte täcks av det honorar författaren fått ut). I stadgandet tydliggörs genom de valda exemplen vad som gäller enligt allmänna kontraktsrättsliga principer.

Paragrafens sista stycke innehåller en s.k. force majeure-klausul, som ger förlaget möjlighet att med författaren komma överens om en skälig förlängning av tiden inom vilken utgivning skall ske när utgivningen försvårats av omständigheter som förlaget inte kunnat råda över.

Allmänna bestämmelser om royalty och garantihonorar vid försäljningsroyalty [§ 14]

Garantihonorar skall utbetalas senast 30 dagar efter det att förlagsavtal tecknats respektive när avtal om ny utgåva träffats. Garantihonoraret skall utgöra minst 50 % av den beräknade royaltyn för första upplagan av utgåvan ifråga. Garantihonoraret utges utan återbetalningsskyldighet, men skall avräknas från sedermera utfallande försäljningsroyalty. Observera att garantihonorar också fortsättningsvis – liksom enligt RAM-avtalet – skall utges vid ny utgåva (se definition av ny utgåva i § 3). Sedan royaltyunderlaget och upplagan slutligen fastställts skall garantihonoraret justeras och eventuellt överskjutande belopp författaren tillgodo utbetalas.

Om framställning av ny upplaga sker redan under första utgivningsåret skall garanti-beloppet kompletteras med minst 50 % av den beräknade royaltyn för denna nya upplaga. Bestämmelsen förhindrar alltså att förlagets felbedömning vad avser marknadspotentialen skall »drabba« författarens garantihonorar. Likaså skall särskilt garantihonorar utges vid de särskilda avtal som i förekommande fall skall träffas vid utgivning av verket i form av hörbok eller tillgängliggörande som e-bok.

För författaren kan det i vissa fall vara särskilt intressant att försöka förhandla upp garantihonoraret. Det kan exempelvis röra sig om en titel där den förväntade försäljningsstoppen kommer tämligen omedelbart efter utgivningen.

Sociala avgifter/särskild löneskatt [§ 15]

Den fritt arbetande, yrkesmässigt verksamma författaren bedriver näringsverksamhet. Som näringsidkare har han normalt en s.k. F-skattesedel och betalar själv sociala avgifter och skatt på sina royaltyinkomster. Den som är visstidsanställd eller tillsvidareanställd har i den egenskapen A-skattesedel och arbetsgivaren betalar sociala avgifter (och drar preliminär skatt) på anställningsinkomsten. Man kan ha F-skattesedel och A-skattesedel samtidigt.

När den yrkesmässigt verksamma författaren i förlagsavtalets form upplåter rätten att utge ett litterärt verk i bokform på svenska, skall författaren i normalfallet själv betala sociala avgifter och skatt på royaltyn även om han/hon av något skäl enbart skulle vara A-skattare.

Royaltysatserna i Mönsteravtalet är angivna med utgångspunkt i att författaren är F-skattare, dvs. författaren svarar själv för sociala avgifter och skatt. Om förlaget p.g.a. uppdragsförhållande eller av annat skäl skulle vara tvunget att betala socialförsäkringsavgifter på författarens royalty, är förlaget berättigat att göra en reduktion av den överenskomna royaltysatsen som motsvarar den lagstadgade betalningsskyldigheten.

Märkning [§ 16]

Den s.k. copyrightmärkningen enligt § 16 innefattar ett s.k. formkrav enligt Världskonventionen om upphovsrätt (tillkommen på initiativ av UNESCO). Den har ingen självständig rättslig betydelse i de länder som är anslutna till Bernkonventionen om upphovsrätt, vilket numera över 150 länder inklusive stormakterna är. I Sverige har således copyrightmärkningen ingen rättsskapande funktion. Däremot används den inte sällan som adress till den part som den som vill använda verket kan vända sig till. Det kan därför vara lämpligt att upprätthålla idag gällande praxis, dvs. att författarnamnet samt årtal för första publicering anges.

Ny upplaga respektive ny utgåva [§ 17]

Ny »UPPLAGA« innebär att förlaget låter framställa boken på nytt i ett visst antal exemplar och i oförändrat utförande. Det som ibland kallas »tilltryck« är således inget annat än en ny upplaga. Om minst ett år förflutit sedan senaste upplaga utkom, skall förlaget innan en ny upplaga framställs, underrätta författaren. Detta för att det kan ha hunnit hända något i sakligt eller annat hänseende som för författaren kan vara av sådan vikt att det bör påverka beslutet om ny upplaga vilket i sin tur kan medföra att det istället blir fråga om en ny utgåva (jfr författarens rätt att revidera – § 22, respektive ändrade förhållanden – § 23).

Ny »UTGÅVA« innebär som framgår av § 29 ofta återutgivning i ett nytt billigare format. Ny utgåva kan också innebära att bearbetning har skett av det tidigare utgivna verket på sådant sätt att den nya utgivningen inte enbart är en ny upplaga (jfr utgåvebegreppet i § 3).

Som framgår av såväl § 17 st. 2 och § 29 st. 3 skall särskilt avtal träffas om varje utgåva av boken. Författaren bör vänta med att träffa avtal om royaltyvillkoren för en senare utgåva eftersom en framgång med den tidigare utgåvan av boken kan förbättra möjligheterna att få till stånd en överenskommelse om bättre royalty för den senare utgåvan.

Genom stadgandet i § 17 åläggs förlaget en skyldighet att skriftligen underrätta författaren om att en ny upplaga skall framställas. Är det fråga om utgivning av en ny utgåva, skall nytt avtal träffas med författaren om villkoren för denna utgivning. Sammantaget innebär detta att författaren vid både ny upplaga och ny utgåva ges en möjlighet att följa hur förlaget använder den rättighet författaren upplåtit genom förlagsavtalet. Emellertid fyller regleringen ytterligare en viktig funktion eftersom den kan ge anledning för författaren att med förlaget ta upp synpunkter på den aktuella utgivningen. Vad gäller utgivning av ny utgåva följer denna möjlighet redan av det faktum att ett för utgivningen specifikt kontrakt skall träffas mellan författaren och förlaget (se § 17 st. 2). Vid utgivning av ny upplaga av redan kontrakterad utgåva har ju förlaget å andra sidan genom förlagsavtalet förvärvat en rätt till framställning av nya upplagor under tiden då förlagsavtalet består. Utan regleringen i § 17 skulle alltså förlaget

kunna avvakta med att meddela författaren antalet framställda exemplar till tidpunkten för royaltyredovisningen.

FÖRLAGETS FRIA ANVÄNDNING [§ 18]

Förlagets fria användning av verk och utdrag ur verk [§ 18]

Teknikutvecklingen generellt (inklusive inte minst utvecklingen av den digitala tekniken) har i långa stycken medfört att de kostnader som traditionellt varit förknippade med framställning av böcker minskat för förlagen. Trots det har författarens andel av intäkterna inte tillåtit att öka. Vissa förlag förklarar detta med att marknadsföringskostnaderna ökat och att detta innebär att de tekniska kostnadsbesparingarna »ätits upp« av ökade marknadsföringskostnader. Vissa förlag har t.o.m. gått så långt att de genom en särskild reglering ålägger författaren att – utan särskild ersättning – utföra delar av förlagets marknadsföringsåtagande t.ex. i samband med av förlaget anordnade marknadsföringsaktiviteter.

Men att marknadsföra verket är ett av förlagets mest grundläggande åtaganden (se s. 14 f). Utgångspunkten är dels att marknadsföringsinsatserna skall generera intäkter (snarare än att utgöra en kostnad), dels att marknadsföringen skall rymmas inom försäljningsintäkterna (exklusive författarroyaltyn). Trots detta har det traditionellt ansetts nödvändigt att i förlagsavtalet med författaren reglera vissa typer av marknadsföringsinsatser. Det rör sig om marknadsföring i sådana former som medför modifieringar i vad som avtalats vid bokutgivningen, dvs. förlaget får för vissa bestämda ändamål sprida framställda exemplar utan att författaren erhåller någon royalty.

Gränserna för FÖRLAGETS ROYALTYFRIA ANVÄNDNING av exemplar av boken, anges i § 18 st. 1, 2 och 4. I första hand får förlaget använda högst 5 % av en upplaga. För det fall det rör sig om en förstaupplaga skall dock antalet royaltyfria exemplar hamna inom spannet 100–500. Häri skall också rymmas de friexemplar som skall tillfalla författaren. Därutöver får förlaget fritt använda högst 5 % (dock maximalt 500 exemplar) enligt en specialreglering rörande s.k. läsexemplar i bokhandeln.

Enligt praxis skall förlaget genom stämpling eller liknande särskilt märka recensions-ex, läsex och andra reklamex.

Det förekommer att förlag slarvar med tryckerisedlarna (se avsnittet om royaltyredovisning §§ 19–21). För att komma tillrätta med problemet gjordes i RAM-avtalet det på tryckerisedeln angivna antalet exemplar till måttstock också för det maximala antalet royaltyfria exemplar som får användas för olika särskilt angivna ändamål. Tryckerisedeln utgör således utgångspunkten för omfattningen av det antal exemplar som får användas för marknadsföring etc.

Härutöver innehåller Mönsteravtalet nyheten att även viss annan marknadsföring med användning av bokens text får ske (§ 18 st. 3). Det rör sig om ett antal förfoganden över författarens text som förlag på senare tid ansett sig vara i behov av för att på bästa sätt kunna marknadsföra boken men som förlaget av upphovsrättsliga skäl inte haft möjlighet till utan att i det enskilda fallet inhämta författarens särskilda medgivande. Genom § 18 st. 3 ges således förlaget en rätt att för marknadsföringsändamål återge kortare utdrag ur verket i bokenkatalog, annonser och annan reklam. Detsamma gäller för marknadsföring som sker i digital form genom särskilda hemsidor på Internet. Dessa former för marknadsföring gynnar typiskt sett författare och förlag, samtidigt som det normalt är fråga om enkla och kostnadseffektiva insatser för marknadsföring.

För att tydligt avgränsa förlagets rätt att med stöd av denna bestämmelse förfoga över verket på ett sätt som faller utanför den rätt att ge ut verket i bokform som upplåtits genom förlagsavtalet, stadgas att förfogandet inte får komma i konflikt med det normala nyttjandet av verket. Ett utdrag ur verket som publiceras t.ex. på en hemsida får inte heller återges i sådan form eller sådant sammanhang att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränks. Naturligtvis måste också nyttjandet vara klart motiverat ur marknadsföringssynpunkt.

Som exempel på förfoganden som klart faller utanför förlagets rätt enligt bestämmelsen kan nämnas publicering på Internet av sammanfattande kapitel i en facklitterär bok eller av hela dikter.

Notera att förlagets royaltyfria användning är befogad enbart när marknadsföringen avser det enskilda verket. Det får alltså inte vara fråga om marknadsföring av något annat verk eller marknadsföring av förlaget som sådant. Som exempel på obefogad royaltyfri användning kan nämnas fallet då förlaget använder marknadsföringsexemplar för utdelning som julklappsbok till sina medarbetare. Vidare bör man vara uppmärksam på att Mönsteravtalet enbart anger maximigränser för förlagets fria användning. Regleringen skall alltså inte förstås som ett »schablonavdrag«. Om förlaget inte använder samtliga tillåtna exemplar för just de medgivna ändamålen, skall de exemplar som inte används på dessa sätt föras tillbaka och redovisas som royaltypliktiga.

REDOVISNING [§§ 19–21]

Redovisningstermin och redovisningens form [§ 19]

Redovisningen av antalet försålda exemplar skall ske i redovisningsperioder om maximalt tolv månader, med utbetalning av royalty senast tre månader efter redovisningsterminens slut (§ 19 st. 1). Den tidsperiod som redovisningen avser bestäms i förlagsavtalet – jfr det till Mönsteravtalet kopplade formuläret för förlagsavtal.

Författarförbundet har framfört kritik mot att förlagen enligt RAM-avtalet redovisade royalty först i oktober månad, trots att den aktuella redovisningsperioden avslutades redan den 31 mars samma år. Med dagens datoriserade redovisningsrutiner bör utbetalningen av upplupen royalty kunna ske väsentligt snabbare. Från förlagshåll har den långa respittiden försvarats, bl.a. med argumentet att dagens leveransavtal mellan förlag och bokhandel kan innehålla för bokhandeln mycket förmånliga villkor vad gäller rätten att returnera böcker som inte försållts.

Förbundet har på senare tid fått erfara att allt fler författare är kritiska mot förlagens sätt att redovisa. Redovisningarna har blivit alltmer svårtydda. Att så blivit fallet kan vara en följd bl.a. av den försäljning som sker genom »specialuppgörelser« med enskilda kunder. Det är av central betydelse för författaren att rutinerna för royaltyredovisningen fungerar, eftersom det är genom royaltyredovisningen som författaren kan få insyn i och kontrollera hur förlaget sköter åtagandet att distribuera och sälja boken. ROYALTYREDOVISNINGENS FORM regleras därför utförligt i Mönsteravtalet (§ 19 st. 2). Mönsteravtalet stipulerar att royaltyredovisningen skall vara tydlig och innehålla följande moment:

1. Utgångspunkten för royaltyredovisningen är tryckerisedeln (för definition se § 3) uppgift om antalet framställda exemplar eller uppgift i redovisningen – vid ett följande redovisningsår när inga ytterligare upplagor tryckts – om inneliggande lager vid redovisningsterminens början.
2. Därefter lämnas uppgift om antalet skadade eller förkomna exemplar. Är antalet stort bör författaren till undvikande av missförstånd begära besked från förlaget om de närmare omständigheterna. Regelmässigt har förlaget dokumentation om t.ex. större skada på lagret.
3. Därefter lämnas uppgift om antalet för »royaltyfria« ändamål använda exemplar (§§ 18 och 34).
4. Därefter anges totalt antal utlevererade exemplar minus faktiska returerna. Det tidigare schablonmässiga returavdraget, som var knutet till det numera upphörda s.k. abonnemangsavtalet mellan Bokförläggareföreningen och Bokhandlareföreningen, har således utmönstrats. Numera kan returvillkoren som avtalas mellan förlag och bokhandel variera från fall till fall (jfr ovan). I denna del skall redovisningen också innehålla uppgift om f-priset och royaltysatsen för exemplaren. Observera att en särskild royaltyredovisning skall göras för varje

- utgåva. Om författare och förlag t.ex. kommit överens om att tillämpa en s.k. royaltystege kan royaltysatsen variera även inom utgåvan.
5. Därefter lämnas uppgift om återstående inneliggande lager vid redovisnings-terminens slut.
  6. Därefter räknas – i förekommande fall – antalet makulerade exemplar bort.
  7. Därefter anges royaltysaldot författaren (eller förlaget) tillgodo, dvs. normalt det belopp som skall utbetalas till författaren. Om någon utbetalning ej skall ske, beror det normalt på att den faktiska försäljningen inte har sådan omfattning att den täcker och överstiger utbetalt garantihonorar. I samband med uppgift om saldo skall också uppgift om mervärdesskatt anges.

Förlaget har ålagts att på redovisningen ange inom förlaget ansvarig person för royaltystredovisningen. Detta dels för att understryka ansvaret för de uppgifter som lämnas, dels för att författaren snabbt skall kunna vända sig till rätt person på förlaget med frågor rörande royaltystredovisningen som i allt väsentligt bygger på uppgifter som endast finns tillgängliga inom förlaget. Bestämmelserna om redovisningens form har dessutom kompletterats med dels hänvisningen till tryckerisedeln, dels bestämmelserna rörande författarens kontrollrätt.

Tryckerisedel [§ 19]

Eftersom förlagsavtalet innebär att författaren får betalt i förhållande till bokens försäljning, måste författaren – för att kunna kontrollera att royaltystredovisningens upplageuppgift eller uppgift om ingående lager stämmer – ha tillgång till en auktoritativ dokumentation om antalet framställda exemplar. Saknas tryckerisedeln bygger efterföljande kontroller – och uppgifter i royaltystredovisningen – på lösan sand. Det sagda gäller självfallet också vid ny upplaga eller ny utgåva av boken. Det skall alltid föreligga ett hundra procentigt samband mellan det som överenskommit i förlagsavtalet och tryckerisedelns uppgift och de uppgifter som därefter återfinns i royaltystredovisningen. Eftersom det är vanligt förekommande att böcker trycks utomlands, har Författarförbundet accepterat att skyldigheten att lämna tryckerisedel i sådana fall får fullgöras genom att ansvarig person på förlaget bestyrker de uppgifter som lämnats av det utländska tryckeriet i tryckerifaktura/leveransbesked eller liknande dokument som innehåller uppgift om antalet framställda exemplar och som bifogas royaltystredovisningen i bestyrkt kopia.

Kontrollrätten [§ 20]

Kontrollrätten innebär att en av Författarförbundet utsedd förtroendemannan – alternativt auktoriserad eller godkänd revisor – ges möjlighet att granska förlagets bokföring. Förtroendemannen får yppa det han erfarit vid sin granskning endast i den mån som det har betydelse för syftet med granskningsuppdraget. Om granskningen medför att sådana brister i redovisningen kan konstateras, att inte försumbara tilläggsutbetalningar skall göras till författaren, kan förlaget också åläggas att betala kostnaden för granskningen. Det anses i dessa fall föreligga ett direkt samband mellan revisionskostnaden och förlagets bristande uppfyllelse av sin del av förlagsavtalets föreskrifter.

Det skall särskilt noteras att den i Mönsteravtalet angivna möjligheten för en författare att återropa sig på kontrollrätten är tidsbegränsad till tre månader efter det att han mottagit royaltyredovisningen. Man bör därför som författare skyndsamt göra en ordentlig genomgång av sin royaltyredovisning, för att ha möjlighet att i god tid före tremånadersfristens utgång inleda en procedur som kan räta ut eventuella frågetecken kring uppgifterna i redovisningen.

Förlagets skyldighet att redovisa upphör när förlagsrätten återgått till författaren (se § 21). Dock kvarstår redovisningsskyldighet beträffande därefter inläggande lager när förlaget enligt avtalet har en rätt att sälja ut detta (se § 6 st. 3 och § 7 st. 2).

SENARE ÄNDRINGAR OCH ÄNDRADE FÖRHÅLLANDEN (§§ 22–23)

Bearbetning (§ 22)

Det ligger ofta i båda parter intresse att en viss bearbetning sker inför ny utgivning. Det kan t.ex. gälla uppdatering av fakta eller inarbetning av nya vetenskapliga rön i facklitterära verk. Regelmässigt är det författaren som har bäst möjlighet att bevaka utvecklingen inom det område verket behandlar. För att bearbetning skall ske måste parterna i normalfallet vara överens om detta. Mindre bearbetningar skall författaren utföra inom ramen för sin royalty. Vid mer omfattande bearbetningar skall normalt nytt garantibelopp utgå. Den senare regleringen kan sägas vara i konsekvens med att nytt garantihonorar skall utgå vid utgivning av ny utgåva (jfr definition i § 3).

Kan eller önskar författaren inte själv utföra bearbetningen skall den ske genom förlagets försorg i samråd med författaren. Från förlagshåll har framförts åsikten att vissa typer av verk borde kunna ändras utan författarens tillåtelse om författaren vägrar samarbeta och en uppdatering är nödvändig för att hålla exempelvis ett facklitterärt verk à jour. Av ändringsförbudet i 28 § upphovsrättslagen följer dock enligt Författarförbundets mening att sådan bearbetning inte kan ske, utan att frågan är särskilt reglerad i förlagsavtalet (se också kommentaren till § 10 om ändringar i manuskript). Skulle sådan bearbetningsrätt vara överenskommen mellan författare och förlag, bör dock noteras att den ändå inte får användas på ett sätt som strider mot upphovsmannens ideella rätt enligt 3 § upphovsrättslagen.

Någon gång kan t.ex. en skönlitterär författare ha behov av att finputs eller omformulera delar av texten, trots att förlaget motsätter sig detta. Enligt § 22 st. 3 har författaren rätt att revidera verket inför ny utgivning om mer än ett år förflutit från utgivning av den senaste upplagan. Bestämmelsen grundar sig på ideellrättsligt betonade hänsyn och har stöd i 36 § upphovsrättslagen om ändring inför framställning av ny upplaga. Gränserna för författarens möjlighet att vidta förändringar i verket framgår också av § 22 st. 3. Ändringarna får inte medföra att

verkets karaktär eller omfång väsentligen förändras. Om författaren trots detta vill företa sådana omfattande förändringar har förlaget rätt att häva avtalet och eventuellt kräva ersättning från författaren enligt § 10.

Situationen kan emellertid uppkomma, att de av författaren gjorda ändringarna är av sådan betydelse att det blir fråga om en ny utgåva av verket. Enligt § 17 skall som tidigare nämnts nytt avtal träffas vid varje ny utgåva. I samband därmed skall också författaren erhålla nytt garantihonorar. Att tillämpa en sådan ordning i en situation där författaren ensam beslutar om revideringen och dess omfattning skulle emellertid kunna öppna för en användning av revideringsrätten som ett verktyg för att t.ex. utverka nytt garantihonorar. Av bl.a. detta skäl har författaren enligt § 22 st. 4 inte rätt till nytt garantihonorar för sådan utgåva.

Avslutningsvis skall också påpekas att en av författaren ensidigt vidtagen revidering inte får medföra sådana extra kostnader för förlaget att det framstår som oskäligt.

Ändrade förhållanden [§ 23]

Det är också ideellrättsliga hänsyn som ligger bakom bestämmelsen i 23 § om »ändrade förhållanden«. I upphovsrättsliga sammanhang brukar man tala om »tillbakaträdande- eller ångerrätt«. Om det sedan verket första gången utgavs inträffat sådana ändrade förhållanden i konstnärligt, politiskt eller sakligt avseende som från början med säkerhet skulle avhållit någon av parterna att ge ut verket, får vardera parten hindra att verket ges ut på nytt. Det ligger i båda parterers intresse att en sådan stopprätt aktualiseras i god tid vilket förutsätter att författaren erhåller uppgift om ny upplaga enligt § 17 i så god tid att han får en rimlig möjlighet att meddela förlaget sitt beslut.

DEL AV VERK [§ 24]

Antologi (§ 24)

Som nämnts ovan är det rätten att ge ut »verket« i bokform på svenska språket som upplåts (se kommentaren till § 4). Det är alltså verket i sin helhet som omfattas av grundupplåtelsen. Det senare förhållandet tydliggörs dessutom av § 4 st. 3, där det framgår att förlaget – om det vill ge ut del av verket – måste träffa särskild överenskommelse med författaren om detta.

Beträffande användning av del av verk i ANTOLOGIER innehåller Mönsteravtalet bestämmelser i § 24 som återknyter till RAM-avtalets antologiregler. Bestämmelserna har redan kommenterats i avsnittet om förlagsavtalets omfattning (§ 4). Några förtydliganden kan dock vara nödvändiga.

Enligt den s.k. skolboksantologibestämmelsen i 18 § upphovsrättslagen, får den som framställer ett samlingsverk för användning vid undervisning återge mindre delar av

litterära verk utan att inhämta upphovsmannens tillstånd. Användning på dessa villkor är tillåten endast om det har gått fem år efter det år då verken först gavs ut och om upphovsmannen får ersättning för nyttjandet. Bestämmelsen är en s.k. tvångslicensbestämmelse varigenom författarens upphovsrätt till sitt verk inskränks till enbart en ersättningsrätt. Bestämmelser om de ersättningsnivåer som skall tillämpas för denna användning av författarnas utgivna texter återfinns i det s.k. skolboksantologivalet mellan Förläggareföreningen och Författarförbundet.

Skolboksantologiparagrafen i upphovsrättslagen har stor betydelse för Mönsteravtalets regler om antologianvändning. För det första får författaren under förlagsavtalets löptid inkludera del av verket i en vanlig litterär antologi på annat förlag under förutsättning att antologibidragets omfattning inte överstiger den mängd som anges i 18 § upphovsrättslagen, dvs. »mindre del« av verk eller verk av »litet omfång«. Detta gäller dock inte – enligt Mönsteravtalet – facklitterära verk, som anses »sårbara« för exponering i antologisammanhang. Användning av del av sådant verk i antologi som inte är skolboksantologi kräver därför förlagets samtycke (§ 24 st. 2).

För det andra förtydligas att SKOLBOKSANTOLOGIANVÄNDNING inte omfattas av förlagsavtal träffat enligt villkoren i Mönsteravtalet (§ 24 st. 3). Ersättningsrätt baserad på tvångslicens anses inte vara möjlig att avstå till förlaget, dvs. förlaget kan inte genom avtal »köpa« författarens ersättningsrätt. Detta förhållande förtydligas genom bestämmelsen.

Vill någon annan än det bokutgivande förlaget använda en del av verket i en antologi på sätt som faller utanför de ovan nämnda situationerna, skall författaren först inhämta förlagets samtycke (se vidare kommentaren till § 4). Det bokutgivande förlaget har å sin sida inte redan genom förlagsavtalet förvärvat någon rätt att inkludera en del av verket i en antologi. Vill förlaget förvärva en sådan rätt, skall förlaget träffa särskild uppgörelse med författaren om villkoren för användningen, dvs. frågan hanteras på samma sätt som gäller för ANNAN ANVÄNDNING AV DEL AV VERK (se kommentaren till § 4).

Vad gäller användning av utgivet verk i antologi som inte är skolboksantologi, har Författarförbundet sedan många år en REKOMMENDATION som innefattar modeller och nivåer för ersättning till författaren.

EKONOMISKA VILLKOR [§§ 25–29]

Författarens ersättning utgår i form av ROYALTY. Det innebär att ersättningen beräknas och utgår enligt en överenskommen procentsats på bokens pris – royaltyn beräknas som det heter »i procent av royaltyunderlaget« (§ 25 st. 1).

Royaltyns storlek

Royaltyns storlek eller värde bestäms således inte enbart av storleken på procent-satsen. Lika avgörande för royaltyns värde i kronor och ören är det pris på boken som procentsatsen anknyter till. Detta pris utgörs av `DET AV FÖRLAGET FASTSTÄLLDA OCH »ÅSATTA F-PRIS`«, dvs. det av förlaget åsatta förlagspriset som gäller vid försäljning från förlaget till bokhandlare och andra som säljer boken till allmänheten. Det åsatta f-priset är därför som regel synonymt med det f-pris exklusive moms som förlagen uppger till t.ex. bokdatabasen Seesam (tidigare Seelig) eller Bokrondellen.

Eftersom rollfördelningen i förlagsavtalet är den att författaren svarar för och levererar det upphovsrättsligt skyddade verket – det färdiga manuskriptet – och förlaget är den part som åtar sig att marknadsföra och sälja boken, så är det förlaget som fastställer och åsätter boken f-priset. Det åsatta f-priset är det pris som förlaget med sin kunskap om marknaden och med hänsyn till framställningskostnader etc. bedömer att återförsäljarna (och i nästa led konsumenterna) är beredda att betala. Inte minst genom de förlagsägda, stora bokklubbarna är förlagen f.ö. själva verksamma med försäljning direkt till konsument.

Det är viktigt att i sammanhanget uppmärksamma på att förlagets kunskap om marknaden i normalfallet innebär att det av förlaget fastställda och åsatta f-priset för en och samma utgåva inte ändras från dag till annan. Det av förlaget fastställda och åsatta f-priset skall således inte förväxlas med det av förlaget i ett enskilt fall tillämpat, rabatterat f-pris, som förlaget kan bestämma sig för att använda t.ex. vid försäljning till en återförsäljare vid en stor leverans. Det är `INTE ACCEPTABELT ATT FÖRFATTARENS ROYALTY BERÄKNAS PÅ ETT I DET ENSKILDA FALLET RABATTERAT F-PRIS`. Det var det inte heller enligt det gamla RAM-avtalet med Förläggareföreningen. Om förlaget t.ex. ger mängdrabatt eller specialpris till en återförsäljare så skall ändå det av förlaget åsatta orabatterade f-priset vara det pris som författarens royalty beräknas på. (Se nedan beträffande den avvikelse från denna princip som fått accepteras i förbundets rådgivning och i Mönsteravtalet och i RAM-avtalet med Förläggareföreningen för att ringa in och begränsa de fall då förlagens rabatteringar f.n. kan få påverka det bokpris som författarens royaltyprocent skall beräknas på.)

Garantihonorar

För författaren är det viktigt att vid träffandet av förlagsavtal få till stånd inte bara en överenskommelse om royaltyprocentsatsen utan också om bokens f-pris och om storleken på bokens första upplaga. Dessa tre faktorer tillsammans styr storleken på författarens garantihonorar (se vidare kommentaren till § 14).

Rabatt på det åsatta f-priset?

Framförallt de dominerande förlagens ensidiga initiativ att driva igenom royaltyvillkor som innebär att royaltyn i en del fall beräknas på ett rabatterat f-pris har medfört att förbundet i RAM-avtalet med Förläggareföreningen och i rådgivning fått acceptera att förlagets rabatter på bokens f-pris i vissa fall får slå igenom med

resultat att författaren får ut en lägre royalt i kronor och ören än den som skulle ha utgått om royalt underlaget utgjorts av det av förlaget fastställda och åsatta f-priset.

- 1) Vid försäljning genom bokklubb och liknande affärsuppgörelser där ett större antal exemplar av boken säljs till en kund, får det för boken åsatta f-priset sättas ned med HÖGST 25 PROCENT när förlaget SÄLJER TILL EN KUND I VARS VERKSAMHET FÖRLAGET ELLER FÖRLAGETS ÄGARE HAR ETT BESTÄMMANDE INFLYTANDE.
- 2) Vid försäljning genom bokklubb och liknande affärsuppgörelser där ett större antal exemplar SÄLJS TILL EN KUND I VARS VERKSAMHET FÖRLAGET INTE HAR ETT BESTÄMMANDE INFLYTANDE UPPRÄTTAS SÄRSKILT ROYALTYAVTAL. Vid sådan försäljning av boken till en bokklubbs tilläggsortiment får det åsatta f-priset sättas ned med HÖGST 40 PROCENT.

I Mönsteravtalet har således avgörande vikt fästs vid om överenskommelsen mellan förlaget och bokklubben eller liknande återförsäljare sker på MARKNADSMÄSSIGA FÖRUTSÄTTNINGAR, dvs. är en överenskommelse mellan från varandra fristående parter – där således den ene inte har bestämmande inflytande över den andre – eller om det är fråga om »internprissättning« inom en förlagsgrupp, vilket är fallet t.ex. när förlaget och bokklubben helt eller till stor del har samma ägare. För förlagen inom Bonnierförlagen AB och inom P.A. Norstedt och Söner AB är detta ofta fallet i förhållande till bokklubbar genom vilka ett urval titlar ur dessa förlagsgruppers utgivningslistor säljs parallellt med försäljningen genom bokhandeln.

Det har i Mönsteravtalet fått ges utrymme för en rabattering upp till 40 procent för det särskilda fallet t.ex. när ett mindre, fristående förlag får en av sina titlar placerad i någon av de stora bokklubbarna som tilläggsbok. Av förlagen tillämpade specialuppgörelser med författaren till en bok som är HUVUDBOK I BOKKLUBB innebär erfarenhetsmässigt i vissa fall en kraftig rabattering av författarroyaltyn vilket är märkligt med hänsyn till att just den boken har ansetts ha ett särskilt stort marknadsvärde. Genom specialuppgörelser åstadkoms det konstiga resultatet att författarroyaltyn som andel av bokens pris till bokklubbsmedlemmen blir lägre vid stor upplaga.

Författarförbundet har tidigare haft en uppgörelse med bokklubben Månadens Bok som gav en huvudboksförfattare 12 % royalt på medlemspriset/konsumentpriset för boken beräknat och utbetalt enligt produktionsroyaltymodellen. Uppgörelsen enligt denna modell och på denna nivå utgör fortfarande förbundets rekommendation. En sådan uppgörelse blir då en avvikelse från ordalydelsen i Mönsteravtalet § 25 och bör regleras genom ett tydligt tilläggsavtal.

Förlagets rabattuppgörelser är naturligtvis svårkontrollerade för författaren. När ett förlag säger till en författare att f-priset skall/måste/bör sättas ned/rabatteras med x procent vid viss försäljning av boken blir effekten inte sällan DELS att förlaget får ett spelrum för rabattering av f-priset vid olika för författaren oförutsebara situationer, DELS att författaren inte anser sig ha utrymme för en diskussion om rabattens stor-

lek. Förlagets propå om rabatterning av f-priset mer eller mindre tvingas på författaren och leder till att den av författaren i enlighet med det träffade förlagsavtalet förväntade royaltyn blir lägre.

För författaren är den beskrivna marginaliseringen av författarrolytyn mycket allvarlig eftersom det är författarens prestation som är själva grundvalen för förlagsavtalet och utgivningen. I en del förlagsavtal som numera träffas anser sig förlaget dessutom ha avtalsenligt utrymme för rabatterning av författarrolytyn på ett för författaren oförutsebart sätt.

Genom förlagsavtalet får förlaget en monopolställning beträffande försäljningen av författarens bok. Tillsammans med det tolkningsutrymme eller den »frihet« beträffande avtalsvillkoren som förlaget kan etablera i förhållande till författaren uppstår en obalans mellan författaren och förlaget i det delade risktagande som royaltyavtalet innebär, som är till nackdel för författaren.

SAMMANFATTNINGSVIS: Den möjlighet som kan finnas för förlaget att rabattera f-priset måste inte användas alternativt inte användas fullt ut. Är rabatten rimlig? Rådgivning med förbundets jurister rekommenderas i dessa situationer.

Bandkostnadsavdraget bort

Det s.k. bandkostnadsavdraget var en central fråga för Författarförbundet i de resultatlösa förhandlingarna med Förläggareföreningen. Inbindningen av en bok drog förr i tiden särskilda kostnader. Det ansågs då att det bokpris som författarens royalty beräknades på inte skulle innehålla den särskilda kostnaden för bokens band. Genom modern tryck- och inbindningsteknik har det blivit alltmer oskäligt att göra ett s.k. bandkostnadsavdrag innan den inbundna bokens royaltygrundande pris kommer fram. Genom överenskommelse mellan Författarförbundet och Förläggareföreningen 1991 sänktes det högsta tillåtna bandkostnadsavdraget från 20 till 15 procent. Den faktiska och särskilda kostnaden för en boks inbindning – oavsett om det är traditionell inbindning eller enklare s.k. kartonnage – blir alltmer försumbar. När inbindningen å andra sidan drog en särskild kostnad och fördyrade boken avstod författaren från att begära royalty på den då fördyrande inbindningen av boken.

Det är mot denna bakgrund inte rimligt att den ena parten i förlagsavtalet, författaren, inte skall bli delaktig i den rationaliseringsvinst som minskningen av denna produktionskostnad inneburit. Det är skäligt och rationellt att effekten och vinsten av teknikutvecklingen delas mellan parterna. Så har hittills inte skett beträffande bandkostnadsavdraget.

I Mönsteravtalet har det otidsenliga bandkostnadsavdraget på inbunden bok tagits bort och royaltysatsen höjts med i princip hälften av det enligt det gamla ramavtalet gällande 15-procentiga bandkostnadsavdraget. Enligt Mönsteravtalet delar författaren

och förlaget med andra ord på rationaliseringsvinsten. Författaren som tidigare fick 27,5 procent royalty på f-priset minus 15 procent bandkostnadsavdrag på f-priset för sin inbundna roman, får nu istället 25,5 procent royalty på det oavkortade f-priset för den inbundna boken.

Förr:

- 27,5 % royalty minus 15 % bandavdrag = 23,375 % royalty
- 23,375 % var royaltyns faktiska nivå beräknad på f-priset på den inbundna boken.
- 27,5 minus 23,375 = 4,125.
- Bandkostnadsavdraget lade således beslag på ett royaltyutrymme om 4,125 procentenheter.
- Hälften av 4,125 = 2,0625

Nu:

Till den tidigare faktiska royaltynivån om

- 23,375 % läggs nu hälften av rationaliseringsvinsten/tillgängligt royaltyutrymme
- $\frac{+2,0625}{25,4375} \%$
= 25,4375 %, avrundat till 25,5 %

Också enligt de ensidiga grundvillkor för förlagsavtal som P.A. Norstedt och Sönergruppen och Natur och Kultur utfärdat har det otidsenliga bandkostnadsavdraget tagits bort. Men enligt dessa förlag får författarna betala borttagandet av bandkostnadsavdraget sånär som på 0,625 procentenheter av tillgängliga 4,175 procentenheter. Dessa förlag har angivit den nya royaltysatsen för inbunden roman i normalutgåva till 24 % – att jämföra med Mönsteravtalets 25,5 %.

Genom den marginella förändringen om 0,625 procentenheter vill dessa förlag antagligen få bort bandkostnadsavdraget från agendan och kanske försvåra för såväl enskilda författare som Författarförbundet att få till stånd en balanserad modernisering av royaltyvillkoren som också innebär att författarsidan får tillgodogöra sig effekten av det förbilligande av produktionen av inbundna böcker som teknikutvecklingen inneburit.

Man får räkna med att denna del i Mönsteravtalet kommer att bli föremål för diskussion mellan författaren och förlaget när förlagsavtal skall träffas. Alternativet att förlaget skulle få göra avdrag från det åsatta f-priset för den inbundna boken med den faktiska bandkostnaden (innan det royaltygrundande åsatta f-priset framkommer), skulle inte vara fördelaktigt för förlaget. Man skall också påminna sig att förlagets möjlighet att göra avdrag för kostnaden för bokens band innan det royaltygrundande bokpriset kom fram en gång i tiden utgjordes av faktiska kostnader och att Förlä-

gareföreningen 1991 accepterade att bandkostnadsavdraget vid traditionell inbinding begränsades, den gången till högst 15 % (från att tidigare ha varit högst 20 %).

SAMMANFATTNINGSVIS: Det är skäligt och rationellt att förlagsavtalsparterna delar på den rationaliseringsvinst som teknikutvecklingen resulterat i.

Lägsta royaltysatser?

En grundval i Mönsteravtalets § 26 – liksom i RAM-avtalet med Förläggareföreningen – är jämställdheten i royaltynivå mellan de olika genrerna, dvs. mellan skön-, fack- och barn- och ungdomslitteraturen.

Den oillustrerade, bundna eller häftade första utgåvan av boken skall således ha en royalty om lägst 25,5 %. Den första utgåvan av en bok är liksom tidigare alltid en s.k. normalutgåva – oavsett om den är inbunden eller häftad och oavsett utgåvans prisnivå.

En andra grundval för Mönsteravtalet är att det är författaren som är huvudupphovsman, dvs. det är hans/hennes manuskript som är grunden för förlagets produktionsbeslut.

En tredje grundval är att författaren levererar ett manus som är färdigt i bemärkelsen att det i princip är stilistiskt och formmässigt invändningsfritt, det är resultatet av ett yrkesmässigt författarskap och förlagets insatser är likartade eller jämförbara oavsett genre.

Illustrerade verk

Illustrerade böcker med en illustrationsgrad om 2 procent eller mer av satsytan kan ge författaren en lägre royalty om ersättningsutrymme behöver skapas på grund av särskilda rättighetskostnader för förlaget för illustrationer (§ 26). Numera är det typiskt sett ingen skillnad i kostnad mellan svartvit illustration och illustration med två eller flera tillkommande färger. Därför omfattar Mönsteravtalet också författarskap i såväl flerfärgsillustrerade som genomillustrerade böcker. Möjligheten att sänka författarroyaltyn vid särskilda rättighetskostnader för illustrationer har som framgår av § 26 gjorts i en jämnt fallande skala och med s.k. royaltyspann enligt följande:

Oillustrerat verk – intill en illustrationsgrad om 2 % av satsytan.....	25,5 %
Illustrationsgrad upp till 10 %.....	23–25,5 %
Illustrationsgrad upp till 20 %	20,4–23 %
Illustrationsgrad upp till 30 %	17,9–20,4 %
Illustrationsgrad upp till 40 %	15,3–17,9 %
Illustrationsgrad om 40 % och därutöver	lägst 12,8 %

När illustrationsgraden stiger medges enligt Mönsteravtalet att den acceptabla författarroyaltyn är placerad i ett lägre royaltyspann. Konstruktionen anknyter till den som gällde enligt RAM-avtalet med Förläggareföreningen men den har gjorts i en jämnt fallande skala och omfattar nu också böcker med en illustrationsgrad om 40 % och därutöver. Användningen av royaltyspann ger den flexibilitet som kan behövas med hänsyn till de kostnader för illustrationsrättigheter som förlaget kan ha.

För s.k. BOLAGSBÖCKER, dvs. när författare och illustratör tillsammans levererar ett fullständigt verk, vilket inte sällan är fallet när boken har en hög illustrationsgrad, skall utgångspunkten vara DELS att författarens och illustratörens gemensamma royaltyspråk är lägst 25,5 %, DELS att upphovsmännen själva bestämmer fördelningen mellan sig.

När författaren enligt överenskommelse med förlaget gör SÄRSKILDA INSATSER i form av illustrationshänvisningar innebär det att författaren skall ge källhänvisningar och göra enklare illustrationsförlagor t.ex. i form av streckteckningar. Upphovsrättsligt fria enklare tabeller, kurvor eller diagram som författaren utför eller tar fram räknas inte i royaltyhänseende som illustration men skall liksom illustrationshänvisningar tillgodoräknas författaren när royaltysatsen inom spannet bestäms (§ 27 st. 1).

Endast under förutsättning att bokens speciella utformning medför EXTRAORDINÄRA PRODUKTIONSKOSTNADER för utgåvan ifråga kan det vara acceptabelt att avvikelser sker nedåt i förhållande till de royaltynivåer som angivits i § 26. Det åligger således förlaget att påvisa att speciella förutsättningar gäller för bokens tryck och form och att detta leder till extraordinära produktionskostnader (§ 27 st. 2).

SAMMANFATTNINGSVIS: Det finns all anledning också av ekonomiska skäl att på ett tidigt stadium grundligt diskutera illustrationsfrågor av olika slag med förlaget liksom att i särskilda fall få klarlagt om bokens tryck och form kan innebära extraordinära produktionskostnader. Det bör i detta sammanhang nämnas att de tekniska produktionskostnaderna som andel av bokens pris successivt har minskat (se bl.a. rapporten *Statens kulturråds litteraturstöd, 2002*).

Produktionsroyalty [§ 28]

Produktionsroyalty innebär att royaltyn beräknas på antalet framställda exemplar, att slutbetalning sker i anslutning till att framställningen av upplagan är gjord och att royaltyn får bestämmas till en lägre procentsats än den procentsats som skulle ha varit acceptabel försäljningsroyalty för samma utgåva. Detta med hänvisning till det större risktagandet från förlagets sida

I RAM-avtalet begränsades möjligheten att använda produktionsroyalty till fallet att första upplagan var minst 8 000 exemplar alternativt att boken hade fler än tre förfat-

tare. Dessa begränsningar har övergivits och det finns nu ett större utrymme för överenskommelser om produktionsroyalty. Observera att produktionsroyalty inte har något att göra med i upphovsrättssammanhang oacceptabla i-ett-för-allt-betalningar (*lump sum payments*). Produktionsroyalty innebär således att royaltyn och royaltyutbetalningen avser en antalsmässigt bestämd upplaga av boken. Framställs en ny upplaga utbetalas ny royalty för denna nyproducerade upplaga.

I möjligheten för författare och förlag att komma överens om produktionsroyalty ligger således att förlaget då kan erbjuda författaren en reducerad royalty – produktionsroyaltysatsen får utgöra lägst 80 % av för utgåvan ifråga godtagbar försäljningsroyalty. Kravet på snabb utbetalning av produktionsroyaltyn har understrukits. Hälften av det beräknade honoraret för första upplagan skall utbetalas senast 30 dagar efter det att förlagsavtal träffats och återstoden är förfallen till betalning när bestyrkt tryckerisedel föreligger och det därmed finns tillgång till en definitiv uppgift om antalet framställda exemplar. För följande upplagor är royaltyn förfallen till betalning när bestyrkt tryckerisedel föreligger.

För tydlighets skull sägs också (§ 28 st. 1 sista meningen) att reduktion av royaltysatsen enligt bestämmelsen om produktionsroyalty inte får ske om f-priset på titeln sätts ned enligt de särskilda bestämmelserna om bokklubbsrabatt m.m. i § 25 st. 2 och 3. Reduktionsmöjligheten i § 25 och § 28 får med andra ord inte användas samtidigt.

Återutgivning; lågprisutgåva inklusive pocketutgåva [§ 29]

Lågprisutgåva inklusive pocketutgåva omfattar liksom enligt RAM-avtalet, sådan lågprissatt utgivning som är återutgivning av ett tidigare utgivet verk. För att klassas som lågprisutgåva skall bokens åsatta f-pris motsvara högst 70 % av f-priset på normalutgåvan för titeln (med beaktande av eventuell penningvärdesförändring). En lågprisutgåva är aldrig en normalutgåva. Normalutgåvan avser alltid den första utgåvan av ett verk oavsett om det sker i inbunden form, som kartonnage, i traditionellt häftat utförande eller i pocketutförande.

Man urskiljer tre former av återutgivning i form av lågprisutgåva:

- 1) lågprisutgåva i form av s.k. **KARTONNAGE**, dvs. med en enklare inbindning; både barn- och ungdomsböcker och skönlitteratur för vuxna återutges i kartonnageutgåvor. För denna form av lågprisutgåva får lägsta acceptabla royaltysats enligt Mönsteravtalet vara 60 % av normalutgåvans lägsta acceptabla royaltysats. exempel: Royaltysatsen för normalutgåvan är 25,5 %; 60 % av 25,5 är 15,3; 15,3 % blir således en acceptabel royaltysats för denna kartonnageutgåva. Denna royaltysats är något högre än den tidigare med Förläggareföreningen överenskomna. Men en bok som visad sig lämpad på marknaden på det sättet att den återutges i kartonnage bör tåla en royaltysats som är något högre än den tidigare som acceptabelt minimum överenskomna.

- 2) lågprisutgåva i traditionell HÄFTAD FORM (kanske inte så vanlig) och
- 3) lågprisutgåva i form av POCKETUTGÅVA – den är enkelt häftad och har ett standardiserat format, är i normalfallet oillustrerad och är avsevärt lägre prissatt än någon annan form av lågprisutgåva av samma verk. För lågprisutgåvorna under 2) och 3) gäller fortsättningsvis som tidigare en stegvis högre royaltysats med en lägre nivå om 13,75 % royaltysats på de 8 000 först sålda exemplaren och därefter en royaltysats om lägst 16,5 %.

Särskilt avtal för varje utgåva

Det är viktigt att understryka att särskilt avtal skall träffas för varje särskild utgåva – normalutgåva, kartonnage respektive pocketutgåva – inom ramen för den ensamrätt till utgivning i bokform som förlaget har. Författaren slarvar ibland med detta med påföljd att han/hon DELS riskerar att inte få ut det nya garantihonorar som förlaget skall utge vid ny utgåva (enligt § 14 st. 2)*, DELS inte tillräckligt uppmärksammar att en förhandling om royaltysatsen för den nya utgåvan kan vara på sin plats. Mönsteravtalet innebär ingen nyhet härvidlag (jfr RAM-avtalet § 19) men i såväl § 17 st. 2 som i § 29 st. 2 understryks att varje ny utgåva skall ha sitt eget förlagsavtal.

[* Också vid bearbetning inför ny upplaga, som således inte behöver vara ny utgåva, skall nytt garantihonorar utges om bearbetningen är mer omfattande (§ 22). En nyhet i Mönsteravtalet är att kompletterande garantihonorar skall utges när ny upplaga ges ut under bokens första år på marknaden (§ 14 st. 3)]

Särskilda problem med de s.k. Grundvillkoren

I de ensidiga villkorsbilagor som ett par förlagsgrupper gått ut med till författare sammanförs villkoren för olika sätt att förfoga över verket, dvs. i bokform, som hörbok, i form av e-bok och som beställningstryck (print on demand). Likaså upprätthålls inte skillnaden mellan upplaga och utgåva. Detta bidrar till oreda och svårigheter för författaren att överblicka de ekonomiska konsekvenserna av sin avtalsrelation med förlaget – i synnerhet om författaren vid ett och samma tillfälle anmodas att upplåta rätten till förlaget att använda verket både i olika utgåvor i bokform liksom i hörboksform, i form av e-bok och print on demand. Särskilda garantihonorar för nya nyttjanden uteblir i praktiken också i stor utsträckning, det tydliggörs inte att beräkningsgrunderna för författarens bokroyalty, hörboksroyalty och e-boksroyalty är olika etc.

Detta leder till en marginalisering av författarens möjligheter att agera som en jämställd avtalspart med kontroll – ekonomiskt och ideellt – över användningen av det verk han eller hon har skapat.

Det innebär också att förlaget skaffar sig en mycket långtgående monopolställning beträffande användningen av författarens verk. Denna monopolställning bidrar till en marknadsstyrka för dessa förlag som kan innebära att avtal enligt förlagens villkors-

bilagor får inlåsningseffekter som t.ex. medför att andra aktörer inte kan bidra till en ökad spridning av författarens verk och detta kanske dessutom på villkor som är bättre för författaren.

Ett särskilt problem innebär de RABATTERINGSÖVERENSKOMMELSER som förlaget kan vilja ha t.ex. vid bokklubbsförsäljning och som beskrivits ovan (s. 32). Det är inte godtagbart att en sådan överenskommelse görs muntligen t.ex. per telefon och kanske följd av en summarisk skriftlig bekräftelse från förlagets sida. Det är ett minimikrav att förlaget i en sådan situation skriftligen redovisar motiven för att författaren skall medge en rabatt på sin royaltyn och att därefter en eventuell överenskommelse dokumenteras skriftligen.

Royaltystege

En royaltystege innebär att royaltyn utgår enligt en högre procentsats efter ett visst antal sålda – eller framställda – exemplar av boken.

Den författare som vill ha till stånd en royaltystege i sitt förlagsavtal – utöver den som finns i Mönsteravtalets § 29 st. 2 avseende pocket – skall ta upp frågan med förlaget. Författarförbundet har tidigare med Förläggareföreningen varit överens om att en royaltystege kan vara motiverad när t.ex. en fackbok har stora initiala produktionskostnader. Om författaren t.ex. inte kan få till stånd en överenskommelse som innebär att royaltyprocentsatsen redan från första exemplaret är högre än minimiroyaltysatsen, kan det ändå vara möjligt att nå en överenskommelse med förlaget om att procentsatsen skall höjas t.ex. efter 5 000 sålda exemplar och kanske ytterligare höjas efter ytterligare ett antal tusen sålda exemplar.

REALISATION [§§ 30–32]

Enligt § 3 skall med »REALISATION« avses »av förlaget organiserad försäljning med kraftig prisnedsättning under viss begränsad tid av ett relativt stort sortiment av förlagets titlar i bokform«. Mönsteravtalets realisationsbegrepp överensstämmer därmed i huvudsak med RAM-avtalets. Ett förfarande där förlaget trycker upp en enskild titel i en särskild ny upplaga som sedan säljs till kraftigt reducerat pris skall typiskt sett betraktas som en lågprisutgåva, vilket kräver särskilt avtal med författaren. Inte heller en prisnedsättning av en enskild titel konstituerar en »REALISATION« enligt Mönsteravtalet.

Definitionen av realisation är av stor vikt för både författare och förläggare, eftersom författarens royaltysats påverkas. Enligt § 31 får nämligen författarens royaltyn sättas ned med upp till 50 % av den aktuella utgåvans ursprungliga royaltysats. Det blir således den royaltysats som överenskommit för normalutgåvan som blir utgångspunkten för diskussionen med förlaget om royaltyn för de exemplar som reas.

För författaren blir alltså konsekvensen att denne vid realisation får en lägre royalty på ett lägre f-pris. Ett av motiven till detta förfarande är att den realisation förlaget får företa med stöd av Mönsteravtalet är realisation av restupplagan av normalutgåvan (se § 30 st. 1). Det skall alltså vara fråga om så kallad »lagerrensningsrea« för att författarens royaltysats skall få påverkas. Typiskt sett skall det alltså röra sig om exemplar som annars svårligen skulle kunna avsättas. Andra typer av prissänkningar påverkar inte författarens royaltysats. Det skall i sammanhanget erinras om att royaltyn skall beräknas på det av förlaget fastställda och *åsatta* f-priset, vilket innebär att såväl tillfälliga prissänkningar, rabatteringar vid »särskilda affärssuppgörelser« eller prissänkningar som företas av återförsäljaren inte skall påverka royaltyunderlaget (se s. 9).

På grund av realisationens stora betydelse för författarsättningen, innehåller realisationsreglerna ett antal »spärregler« som förhindrar att realisation används på ett sätt som författaren inte haft anledning att förutse. Enligt § 30 får följaktligen realisation ske först sedan två år förflutit efter utgången av det år då första upplagan av normalutgåvan utkom. Bestämmelsen är utformad så att man inte skall behöva hålla reda på exakt utgivningsdag – realisationstidpunkten bestäms av utgivningsåret.

Emellertid får förlaget även realisera restupplagan av normalutgåvan om verket enligt överenskommelse med författaren återutgivits i lågprisutgåva eller pocketutförande. Författaren bör således vid tecknande av förlagsavtal rörande lågprisutgåva även ha denna konsekvens i åtanke. Denna nya regel skall ses mot bakgrund av att ett verk som enligt både författare och förlag är »moget« för exempelvis en pocketutgivning också normalt bör ha dalande försäljningssiffror avseende normalutgåvan. Observera dock att facklitterära verk av årsbokskaraktär får realiseras tidigare än två år efter utgivningen enligt § 30 st. 2.

Författaren har RÄTT ATT LÖSA IN RESTUPPLAGA innan hans bok tas med i realisation. Förlaget skall skriftligen informera författaren om den planerade realisationen. Därefter har författaren en månad på sig att lösa in hela restupplagan eller en del av den. På detta sätt kan författaren alltså förhindra att realisation genomförs. Inlösningspriset får sättas till högst det f-pris som gäller för realisationen (§ 30 st. 3).

Efter realisation – en eller flera – får förlaget bortslumpa eller förstöra eventuellt kvarvarande restupplaga. Författaren har ingen rätt till royalty på exemplar som bortslumpas, men förlaget är under alla omständigheter skyldigt att först underrätta författaren, som har rätt att inom en månad inlösa restpartiet eller del av det. Efter realisation har författaren dessutom rätt att på eget initiativ inlösa restupplaga och då till ett pris som får vara högst hälften av det vid realisationen använda f-priset (§ 32 st. 2).

I inget fall får förlaget bortslumpa eller förstöra upplaga utan överenskommelse med författaren. Före slutmakulering skall författaren erbjudas att från förlagets lager utan

kostnad få exemplar av boken, dvs. författaren får på egen bekostnad ta sig till förlagets lager och får där hämta exemplar som således är gratis (§ 32 st. 3).

Enligt förbundets erfarenhet har en del förlag under senare år använt realisationsbegreppet alltmer inkonsekvent och slarvigt. Man har i vissa fall felaktigt använt förlagsavtalets realisationsbegrepp för att få till stånd specialöverenskommelser som närmast kan liknas vid »särskilda affärsuppgörelser« där författarens royalty reduceras kraftigt. Detta – i kombination med att olika försäljningskampanjer blivit vanligare förekommande – har bidragit till att skapa oreda kring såväl begreppen som motiven bakom den avtalsenliga realisationen. Det kan därför vara bra att vända sig till förbundets jurister vid förfrågan om realisation.

RETURER OCH SÄRSKILD ANVÄNDNING [§§ 33–34]

Bestämmelsen i § 33 om avdrag för returer överensstämmer i huvudsak med RAM-avtalet. En skillnad är dock att RAM-avtalet innehöll en rätt för förlaget att under första utgivningsåret göra ett schablonmässigt avdrag. Regeln hade sin grund i det abonnemangsavtal mellan Bokförläggareföreningen och Bokhandlareföreningen som har upphört (och som inte återspeglar dagens leveransvillkor).

I § 34 stadgas – liksom i RAM-avtalet – att författaren har rätt till lägst 25 friexemplar vid första upplaga av normalutgåva och lägst 35 exemplar vid motsvarande lågprisutgåva. Vid följande upplagor är lägsta tillåtna antalet friexemplar 15 respektive 20.

Friexemplaren kan författaren använda som gåva eller när han/hon vill presentera sitt författarskap etc. Till skillnad från förlagets »fria« exemplar skall författarens friexemplar inte märkas på något sätt.

Twistelösning [§ 35]

Avtalets tvistlösningsparagraf kan sägas fylla två funktioner. För det första understryks det samarbetsklimat som är önskvärt i det långsiktiga samverkansprojekt som utgivning av ett litterärt verk innebär. Detta görs genom att ålägga parterna en skyldighet att inledningsvis söka lösa meningsskiljaktigheter genom direkt förhandling. I en sådan förhandling kan Författarförbundets medlemmar erbjudas biträde av förbundets jurister.

Den andra funktionen är att tydliggöra att eventuellt kvarstående tvister skall lösas av svensk domstol med tillämpning av svensk rätt. Detta kan tyckas vara en överflödig reglering, men den skall ses mot bakgrund av de s.k. skiljedoms klausuler som kan dyka upp i avtal om författarprestationer. Ett skiljedomsförfarande kan bli mycket kostbart och detta gynnar regelmässigt den ekonomiskt starkare parten. Förbundet

avråder från att ingå avtal som innehåller skiljedoms klausuler. Det skall dock påpekas att även domstolsprocesser i allmän domstol kan bli kostbara för den tappande parten. Det kan vara bra att teckna en verksamhetsförsäkring för föfattarrörelsen, trots att föfattarverksamheten kanske inte kräver dyra arbetsredskap. Se dock till att verksamhetsförsäkringen innehåller ett rättsskyddsmoment som även omfattar upphovsrättstvister. Föfattarförbundet har sedan ett antal år tagit fram en sådan försäkring i samarbete med Gefvert Försäkringsmäklare. Ytterligare information kan fås via förbundskansliet.